

**Ігор КОЛЯДА, Сергій ВЕРГУН,
Віка ПАВЛЮЧЕНКО, Яна КРАВЧЕНКО.**
**СПЕЦКУРС У ВИЩІЙ ШКОЛІ:
ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА**
(на прикладі окремих спецкурсів)

С.Б.ХАМУЛЯК.
**ІСТОРИЧНІ ПЕРСОНАЛІЇ
В ПРОГРАМІ ЗНО**

Ігор КОЛЯДА,
доктор історичних наук, професор,
Сергій ВЕРГУН, Віка ПАВЛЮЧЕНКО, Яна КРАВЧЕНКО,
магістри Інституту історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова

СПЕЦКУРС У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА (на прикладі окремих спецкурсів)

Організація та проведення спецкурсів є актуальними як для підготовки спеціалістів та магістрів, так і для навчання викладацького складу.

Спецкурс як форма організації навчання у вищій школі сприяє формуванню у студентів самостійності, вміння аналізувати, дискутувати, розвиває мислення і творчі здібності. Їх ефективність залежить від рівня компетентності викладачів, рівня підготовки студентів, їх інтересів, потреб і мотивів навчання, а також від того, наскільки зміст спецкурсу відповідає потребам практики і досягнень сучасної науки.

Підготовка магістрів у системі вищої освіти як фахівців вищого кваліфікаційного рівня спрямована, насамперед, на відбір серед студентства найобдарованіших молодих людей, які в майбутньому поповнять склад науковців у різних галузях науки та викладацький склад вищих навчальних закладів, спеціалізованих середніх навчальних закладів із поглибленим вивченням окремих предметів. Саме з такою метою у вищій школі і вводиться система спецкурсів.

Поняття, мета і завдання спецкурсу у вищій школі.

Важливою формою навчання у вищому навчальному закладі, до якої залучаються студенти старших

курсів, є спецкурс.

Спецкурс — це навчальний курс, який вивчається студентами на старших курсах з метою оволодіння вузькоспеціалізованими, новітніми знаннями з пев-

ної науки, формування актуальних для певної спеціалізації умінь і навичок [20; с. 146].

Його керівник повинен бути висококваліфікованим фіхівцем у певній галузі, мати достатню кількість наукових праць з проблем спецкурсу, який він читає.

Мета спецкурсу: сформувати у бакалаврів, спеціалістів, магістрів стійкі знання з певної навчальної дисципліни, що сприяє підвищенню рівня професіоналізму і компетентності майбутнього фахівця.

Спецкурси можуть бути використані як для підготовки спеціалістів та магістрів, так і для навчання викладацького складу, працівників вищих закладів освіти, які займаються питаннями, що пов'язані з тією чи іншою навчальною дисципліною або науковою проблемою.

Завдання спецкурсу — отримання, закріплення і поглиблення знань, умінь і навичок бакалаврів, спеціалістів, магістрів з проблем, які вивчалися ними раніше.

Кожен студент у процесі вивчення спецкурсу повинен прослухати курс лекцій, вивчити запропоновану

літературу, виконати завдання практичних занять.

Організація спецкурсів розпочинається з розробки планів, які розраховані на поглиблення знань студентів. При організації спецкурсу використовуються лекції як основна форма проведення навчальних занять у вищій школі, спецсемінари, які допомагають оволодіти засобами професійної діяльності в обраній для спеціалізації галузі науки або практики, і семінари для закріплення лекційного матеріалу та самостійного опрацювання проблеми, що вивчається. Для контролю за засвоєнням матеріалу проводиться залік. Система спеціальних курсів на сьогодні покликана перетворити університетську науку в підсистему наукового комплексу України.

Під час викладення матеріалу спецкурсу висвітлюються новітні досягнення і актуальні завдання певної науки. Детально і глибоко розкриваються ті розділи і питання, які мають найбільший науковий інтерес і є актуальними або слабо висвітлені у науковій літературі, а також ті, які особливо складні для студентів. Спецкурс висвітлює не лише минуле, а й перспективи розвитку науки, вказує і характеризує її нерозв'язані проблеми. Важливим є зв'язок спецкурсу із загальним курсом, а також із суміжними дисциплінами [20; с. 146].

Для організації спецкурсів залучають найкращих фахівців і науковців, що займаються даними проблемами. На спецкурсі викладач повинен враховувати попередню теоретичну і практичну підготовку студентів. У такий спосіб можна скоротити час на вивчення вже відомих легких питань і приділити увагу більш складним. Науковий рівень спецкурсу повинен бути вищим, ніж загальна і професійна підготовка аудиторії. Високий рівень лекцій зі спецкурсу досягається не лише її теоретичними і методологічними аспектами, а й уважним підбором фактичного матеріалу, а також відповідною структурою, чітким визначенням місця спецкурсу серед інших дисциплін, в тому числі інших спецкурсів, стилем лекцій тощо.

В умовах впровадження ступеневої системи підготовки кадрів розроблені певні стандарти для підготовки магістрів і спеціалістів. Серед цих стандартів визначну роль відіграють форми навчання, які повинні активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів: лекції, семінари і спецсемінари, що входять до складу будь-якого спецкурсу.

Спецкурс як форма організації навчання у вищому навчальному закладі сприяє формуванню у студентів самостійності, вміння аналізувати, дискутувати, розвиває мислення творчі здібності. Його ефективність залежить від рівня компетентності викладачів, рівня підготовки студентів, їх інтересів, потреб і мотивів навчання, а також від того, наскільки його зміст відповідає потребам практики і досягненням сучасної науки.

Лекція — основна форма проведення навчальних

занять зі спецкурсу

Лекція — це основна форма проведення навчальних занять у вищому навчальному закладі, яка призначена для засвоєння теоретичного матеріалу. [11; с. 57]. Вона охоплює основний теоретичний матеріал окремої чи декількох тем навчальної дисципліни. Тематика курсу лекцій визначається робочою навчальною програмою. В системі підготовки спеціалістів, а особливо магістрів, лекція є однією з основних форм роботи зі слухачами.

Лекція повинна розкривати конкретну тему, мати методологічну основу наукової проблеми, знайомити з головними напрямками розвитку поглядів на дану тему. Кожна лекція повинна забезпечувати формування і розвиток світогляду та мислення.

Такі методисти, як А. Д. Гончар та Д. С. Рященко, визначають наступні функції лекції: інформативна, світоглядна, логічно-методична, ідейно-виховна та методична [7; с. 5].

Інформативна функція полягає у тому, що лектор, користуючись працями інших дослідників, архівними та статистичними матеріалами і власними науковими здобутками, обробляє, узагальнює і передає студентам інформацію, враховуючи рівень їх спеціальної підготовки.

Головною метою світоглядної функції є перетворення знань, які передаються слухачам, в їхні особисті переконання. Власне ця функція не завжди може бути досягнута, але завдяки такому підходу в студента може сформуватися власна думка щодо викладеної проблеми, що сприяє розвитку світосприйняття слухачів.

Формування і розвиток мислення студентів відбувається за допомогою *логіко-методичної функції*.

Ідейно-виховна функція виражається у тому, що на сучасному етапі суспільного і державного розвитку викладач повинен не лише сформулювати у студентів знання, використовуючи весь комплекс засобів, прийомів і методів, а розвивати і вдосконалювати в них вміння вірно розуміти суспільно-політичні процеси, явища у нашій та інших державах. Завдання лектора полягає у тому, щоб глибоко і всебічно продумати і осмислити виховний потенціал лекції та її інформативне навантаження.

Методична функція. Через логіку науки, а також шляхом методичних вказівок лектор зобов'язаний скерувати увагу студентів на роботу з рекомендованою літературою, осмислення змісту її розділів та інше.

Класифікацію лекцій розробив С. І. Архангельський. В її основі лежить призначення та роль лекції у процесі навчання. Він виділяє такі види лекції, що можуть бути використані при викладенні спецкурсу: навчальна, установча, оглядова [3; с. 17].

За допомогою *навчальної лекції* лектор систематично, не порушуючи цілісності системи і логічну структуру теми, розділу, викладає вузлові питання на-

уки. Лекції, коли лектор добросовісно переказує підручник, посібник або цитує з різних книг за принципом де яка тема викладена краще, є неприйнятними і неприпустимими. В даному випадку, інформативна функція повинна викликати активну розумову діяльність. Велике значення має також проблемна лекція, зміст якої стосується даної дисципліни але не охоплений навчальною програмою.

Установчі лекції читаються з метою допомогти слухачам організувати роботу над вивченням спецкурсу, його розділу чи окремої теми. В ході такої лекції лектор аналізує основні питання, які відносяться до даної теми, розповідає про основну літературу, де можна глибше ознайомитись з питаннями, що розглядаються на лекції, надає методичні рекомендації для самостійного вивчення першоджерел, написаних рефератів та практичних робіт. Від якості установчої лекції залежить успіх викладання спецкурсу.

Оглядові лекції читаються стисло на заключному етапі вивчення теми, розділу, курсу з метою систематизувати і узагальнити певні питання, створити цілісну картину всього, що вивчалось раніше.

Іншу класифікацію лекцій розробив Е. М. Серлін, який за основу бере характер підходу до матеріалу, що викладається:

Творча лекція, яка розкриває політику, методологію, закономірності, ідеологію, закони;

Лекція-інструктаж, на якій переважають методичні рекомендації, якими слід керуватись в практичній діяльності. Вони бувають установчі і вступні;

Лекція-повідомлення (інформаційна);

Лекція-дискусія, яка направляє слухачів на творчі пошуки, виробляє вміння самостійно осмислювати події, явища;

Лекція-експеримент, на якій зміст теоретичного матеріалу супроводжується демонстрацією дослідів, проведення експериментів [18; с. 43].

Кожна лекція має свою структуру: вступ, головну і заключну частину. Вступ має бути коротким і чітким. Лектор повинен зосередити основну увагу слухачів на предметі лекції, її основній ідеї, меті, розставити акценти.

В кожному розділі лекції виділяються головна думка і розкриваються положення і поняття, які підкріплюються відповідними фактами і прикладами. Або навпаки — окремі факти і приклади аналізуються, потім узагальнюються і розробляються висновки. Важлива вимога до матеріалу лекції — його зв'язок з життям.

У головній частині лекції слід надати перевагу таким її особливостям: точність визначення і формулювання; виділення головної думки; резюме окремих розділів; чітке забезпечення переходів від питання до питання.

Заключна частина має бути короткою. Вона зводиться до підведення підсумків по темі лекції чи звернення до слухачів. З. І. Слєпкань вважає, що необхідну

літературу доцільніше пропонувати до кожної лекції окремо [19; с. 36].

Лекція потребує ретельної підготовки. Успішність лекції залежить від того як лектор поставиться до її підготовки. Вчений С.І.Архангельський вважає, що починаючи підготовку лекції, слід вирішувати такі завдання:

— виділити головне, щоб підкреслити суть лекції;

— підібрати матеріал, який забезпечить виконання поставленого завдання;

— проаналізувати і узагальнити підібраний матеріал [3; с. 81].

У процесі підготовки лекції необхідно чітко сформулювати тему і зрозуміти ідею, мету, скласти попередній план, ознайомитись, підібрати і вивчити літературу, за потреби — архівні та статистичні матеріали.

С. М. Василевський зазначає, що перед тим, як готувати лекцію, потрібно скласти її попередній план. Спочатку він може бути не зовсім чітким, але в процесі вивчення літератури він уточнюється і конкретизується. При складанні плану спочатку виділяють головну ідею лекції, навколо якої будуватиметься вступна частина [5; с. 23]. Склавши попередній план, слід підібрати у відповідності з цим планом і вивчити літературу. Після цього Василевський пропонує скласти розгорнутий план [5; с. 23].

Вчені-методисти загалом виділяють такі спільні вимоги до лектора:

— читання лекції на високому науково-методичному рівні з аналізом фактів, явищ і процесів;

— уникання декларативності, догматизму, спрощеності змісту, інстинктивності та вульгаризації;

— зв'язок змісту лекції з проблемами сучасного суспільства, забезпечення образності викладання, активізація мислення, чітке використання ТЗН, не допускаючи при цьому перевантажень фактичним і конкретно-історичним матеріалом;

— досягнення зворотнього зв'язку з аудиторією;

— досягнення достатнього рівня свідомих орієнтацій на переосмислення набутих знань і великої організації студентів.

Під час читання лекції лектор має дотримуватись загальних правил та вимог, найбільш раціональних методів і прийомів. Користуючись ними, необхідно виробити певні норми поведінки перед слухачами, дотримуватись певного темпу, стилю, характеру подачі матеріалу. Для цього потрібно вивчати основи ораторського мистецтва і виробляти власний лекторський стиль.

З. І. Слєпкань визначає такі параметри оцінки якості прочитаної лекції:

1. Постановка мети;

2. Зміст лекції: науковість, відбір, структурування навчального матеріалу, доказовість фактів тощо;

3. Методика читання лекції: наявність плану, чітка

структура і логіка розгортання навчального матеріалу, активізація мислення студентів, прикладна і професійна спрямованість змісту, висування питань для самостійної роботи студентів у позвлекційний час, зв'язок з попереднім матеріалом, внутрішньопредметні і міжпредметні зв'язки та інше;

4. Особисті якості викладача: володіння предметом, дикція, голос, емоційність, доступність і темп викладу, можливість для конспектування, грамотність мовлення і використання дидактичних засобів, уміння триматися перед аудиторією;

5. Результати лекції: інформаційна цінність лекції, досягнення дидактичних цілей і завдань, цілей розвитку і виховання студентів [19; с. 52].

Лекційні заняття в програмі спеціального курсу покликані сприяти самостійному аналізу і вивченню слухачами різних джерел і посібників, що є важливим кроком до науково-дослідницької роботи студентів, що в умовах впровадження ступеневої системи підготовки кадрів має стати однією з вимог відбору до магістратури та аспірантури.

Таким чином, провідною організаційною формою навчання у вищій школі є лекція. Особливо важливу роль лекція відіграє при викладанні спецкурсу. У такому випадку вона не може бути замінена жодною іншою формою навчання. Це пов'язано з відсутністю сучасних підручників і посібників з нових курсів, а також з тим, що багато тем, які не знайшли відображення в існуючій літературі, особливо важкі для самостійного вивчення студентами.

Контроль і оцінка знань студентів за підсумками спецкурсів

Організація навчального процесу передбачає контроль і оцінку знань студентів. Необхідність контролю навчальної роботи й оцінки знань студентів має об'єктивний характер. Тут діє закономірний зв'язок: мета навчання — процес — результат — нова мета. Тому, щоб визначити нову мету, потрібно знати, що вже досягнуто в результаті навчання.

Контроль навчальної діяльності студентів виконує наступні функції [8; с. 61]:

констатуючо-діагностичну, котра дозволяє виявити готовність студентів до навчання у вищій школі, визначити наявний рівень їхніх знань, умінь і навичок, провести діагностику, що встановлює не тільки якість засвоєння знань, умінь і навичок, але й ступінь розвитку професійних якостей. Предметом діагностики у внз можуть бути різні сторони учбово-пізнавальної діяльності й професійного становлення студентів. Зібрана в ході діагностики інформація служить для вдосконалювання процесу підготовки майбутніх фахівців;

мотиваційно-цільову, котра забезпечує позитивну мотивацію навчання, прийняття цілей вивчення навчальних дисциплін, що становлять основу навчаль-

ного плану внз; ціль повинна контролювати й стимулювати навчальну діяльність, щоб забезпечити й контролювати реалізацію мотивів навчання;

навчально-розвиваючу, що здійснює поглиблення знань, їхню систематизацію, осмислення, усвідомлення ролі й місця навчального матеріалу в професійному становленні студентів, виявляє не тільки обсяг знань, але й їх міцність, глибину, конкретність і узагальненість, систематичність і системність; уміння користуватися цими знаннями (уміння аналізувати й аргументовано відстоювати свою точку зору, уміння виділяти головне, абстрагуватися від частки, концентрувати зусилля на виконанні навчального завдання й т. п.). Реалізація цієї функції контролю допомагає контролювати рівень розвитку студента;

освітньо-розвиваючу функцію контролю, що забезпечує розвиток і вдосконалювання культури розумової праці, стимулювання активності, самостійності, творчості студентів у процесі виконання навчальної роботи;

виховно-стимулюючу — підвищення рівня вихованості студентів, формування професійних якостей їхньої особистості, стимулювання установки студентів на співробітництво й співтворчість із викладачами в навчальному процесі;

оціночно-метричну функцію контролю, що передбачає встановлення ступеня збігу між виявленими показниками засвоєння знаннями, уміннями й навичками й нормативними, вимір і кількісне вираження результатів учбово-пізнавальної діяльності студентів. Реалізація цієї функції дозволяє одержати кількісну й якісну оцінку, що передбачає приучення студентів до правильного планування навчальної роботи, постановку мети й завдань, виявлення невіршених завдань і планування власного навчального часу, характеристику рівня виразності основних показників професіоналізму майбутніх педагогів;

рефлексивно-коригувальну, котра дає можливість викладачеві й студентов простежити шлях оволодіння навчальною інформацією, способами пізнавальної діяльності, розвиток професійних властивостей і якостей, виявити пробіли й недоліки, а також шляхом коректування домагатися планованих і очікуваних результатів у навчанні у внз;

регулятивно-керуючу, котра допомагає здійснювати регуляцію й керування учбово-пізнавальною діяльністю студентів, підтверджує необхідність додаткових заходів, що оптимізують навчальний процес і професійне становлення майбутніх педагогів;

планувально-прогностичну функцію контролю, що привчає студентів до правильного планування учбово-пізнавальної діяльності, постановці цілей і завдань, що виявляє невіршених завдань й планування власного навчального часу.

Поняття «результативність» кожної функції визначається своєчасним догриманням вимог, запропо-

нованих до контролю у внз. Серед основних вимог виділяють: максимальну об'єктивність, вірогідність, ідентичність умовам проведення контролю у всіх ланках навчального процесу у внз, доброзичливість, коректність, оцінка результатів роботи з єдиних критеріїв.

Поняття «якість» включає комплекс показників оволодіння системою знань, умінь, навичок і розвитку якостей і властивостей особистості, що забезпечують результативність навчального процесу і професійної діяльності.

По закінченні спецкурсу студенти, як правило, складають заліки або іспити.

Залік — це підсумкова форма перевірки результатів виконання студентами практичних, лабораторних робіт, засвоєння матеріалу семінарських занять, результатів практики [20; с. 224]. Їх переважно проводять як співбесіди без білетів та оцінок. Під час заліку викладач констатує факт виконання чи невиконання студентами необхідних робіт. Якщо студент якісно і системно працював протягом семестру, викладач може поставити йому залік «автоматично».

Іспит складають за екзаменаційними білетами, затвердженими кафедрою. На консультаціях перед іспитом викладач ознайомлює студентів з ними. Досвідчені викладачі нерідко проводять іспити за білетами у формі вільної бесіди, що сприяє створенню атмосфери довіри і взаєморозуміння.

З огляду на специфіку навчального предмета і рівень підготовки студентів практикують іспити без білетів, з «відкритим підручником» з метою перевірки умінь швидко знайти необхідну інформацію, користування додатковою літературою, навчальними посібниками тощо (такий тип іспиту доцільно проводити зі складних і великих за обсягом дисциплін). Практичний іспит найчастіше зводиться до виготворення студентами макетів, схем тощо. Іспит—автомат часто практикується викладачами щодо студентів — відмінників, які серйозно і систематично працюють протягом вивчення курсу [20; с. 224—225].

Оцінка навчальних досягнень студента визначається рівнем засвоєння матеріалу, передбаченого навчальною програмою відповідної дисципліни. Кафедри при оцінюванні знань студентів по навчальних предметах зобов'язані забезпечити єдність вимог і об'єктивність оцінки. До відомості кожного студента необхідно довести критерії екзаменаційних оцінок:

- оцінку «відмінно» одержує студент, що виявив:
  - всебічне, систематичне й глибоке знання програмного матеріалу;
  - уміння вільно виконувати завдання, передбачені навчальною програмою;
  - знання основної й додаткової літератури за курсом;
  - творчі здібності в розумінні, викладі й використанні навчального матеріалу;

- уміння бачити й встановлювати міжпредметні зв'язки у вивченій інформації, усвідомлювати взаємозв'язок основних понять навчальної дисципліни;

- оцінку «добре» ставить студент, що
  - виявив повне знання програмного матеріалу;
  - успішно виконав передбачені програмою завдання;
  - засвоїв основну літературу, рекомендовану в навчальній програмі;

- показав систематичні знання по предмету, уміння самостійно поповнювати їх у ході навчальної роботи й професійної діяльності;

- оцінку «задовільно» заслуговує студент, що
  - виявив знання основного учбово-програмного матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання й майбутньої професійної діяльності;

- упорався з виконанням завдань, передбачених програмою по предмету, і ознайомився з основною літературою за курсом;

- допустив погрішності при відповіді або виконанні екзаменаційного завдання, здатного за допомогою викладача виправити допущені помилки;

- оцінку «незадовільно» ставить студент, що
  - виявив пробіли в знаннях основного програмного матеріалу;

- допускає принципові помилки у виконанні екзаменаційних завдань;

- не здатний продовжувати навчання або приступити до професійної діяльності по закінченні внз без додаткових завдань по відповідній дисципліні [9; с. 19-20].

Методичні принципи і прийоми викладання спецкурсу

Спецкурс знайомить студентів з новими напрямками і поглядами щодо деяких проблем з позицій модерної науки. Він покликаний розвивати самостійність та активізувати науково-дослідницьку роботу студентів, навчити і розвинути вміння працювати з широким спектром ґрунтовних наукових праць та джерел.

Розробка програми спецкурсу

Методичне забезпечення навчального процесу ґрунтується на розробці навчально-методичного комплексу спеціальності і відповідних дисциплін, який включає:

- типові і робочі навчальні плани;
- типові і робочі навчальні плани за нормативними і вибірковими навчальними дисциплінами;
- план наскрізної підготовки спеціалістів;
- календарні графіки аудиторної та позааудиторної роботи студентів;
- програми навчальної і виробничої практики;
- підручники і навчальні посібники;
- методичні матеріали;
- завдання для індивідуальної роботи;

- методичні матеріали з виконання курсових, дипломних робіт;
- контрольні роботи;
- методичні матеріали з проведення іспитів.

Всі ці документи повинні відповідати державному стандарту освіти України.

Зміст освіти, який складається з нормативної і вибіркової частини, визначається освітньо-професійною програмою, освітньо-кваліфікаційною характеристикою, структурно-логічною схемою підготовки, навчальними програмами дисциплін, іншими нормативними документами [11; с. 37].

Освітньо-професійна програма підготовки фахівців — це перелік нормативних і вибіркового навчальних дисциплін із визначенням обсягу годин, відведених для їх вивчення, а також форм підсумкового контролю знань, вмінь та навичок студентів.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика — це основні вимоги до професійних якостей, теоретичних знань, виробничих вмінь і навичок фахівців, які відповідають визначеному освітньому рівню і необхідні для успішного виконання професійних обов'язків.

Структурно-логічна схема підготовки — це наукове і методичне обґрунтування процесу реалізації освітньо-професійної програми підготовки.

Нормативна частина визначається відповідним державним стандартом освіти, вибіркова частина — вищим навчальним закладом. Нормативні навчальні дисципліни визначаються державним стандартом освіти. Дотримання їх назв і обсягу є обов'язковим для навчального закладу. Вибіркові навчальні дисципліни вводяться для поглибленої підготовки фахівців у визначеній сфері діяльності, ефективного використання можливостей конкретного навчального закладу.

У відповідності до державного стандарту навчання студентів ведеться за навчальним планом, що складається на підставі типового навчального плану, затвердженого Міністерством освіти у науки, молоді та спорту України.

Навчальний план — це нормативний документ, що визначає перелік і обсяг нормативних і вибіркового навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять і їх обсяг, графік навчального процесу, форми і способи проведення поточного і підсумкового контролю. [11; с. 38]

Навчальним планом визначаються форми аудиторної, самостійної та індивідуальної роботи студентів: лекції, практичні, лабораторні і семінарські заняття, самостійні та індивідуальні заняття, курсові роботи (проекти), практики, підсумковий контроль знань студентів, дипломні (випускні) роботи, державні іспити. При цьому зазначається кількість навчального часу для засвоєння певного обсягу навчального

матеріалу з урахуванням нормативів використання часу.

Місце і значення навчальної дисципліни, її загальний зміст і вимоги щодо знань і умінь визначаються навчальною програмою.

Навчальна програма — це нормативний документ, який визначає зміст дисципліни, методи аудиторної, самостійної та індивідуальної роботи студентів, форми контролю знань, а також відповідні літературні джерела для досягнення високої продуктивності навчального процесу [11; с. 39]. Типові навчальні програми розробляє науково-методичний центр вищої освіти разом з педагогічними колективами провідних вищих навчальних закладів. Для кожної навчальної дисципліни, що входить до освітньо-професійної програми підготовки, на підставі типової програми дисципліни і навчального плану вищим навчальним закладом (відповідною кафедрою) складається робоча навчальна програма дисципліни, що є нормативним документом вищого навчального закладу.

Історично склалося два способи побудови навчальних програм. Один з них одержав назву концентричного, інший — лінійного. Відповідно до *концентричного способу*, спочатку визначається концептуальна одиниця базового навчального матеріалу певної дисципліни. Потім цей навчальний матеріал повторюється на кожному змістовному елементі вивчення курсу, але в більш розширеному вигляді. На початку викладання дисципліни викладач визначає основну проблему, яку слід вирішити в процесі навчання. Далі, протягом вивчення змістовних модулів дисципліни, основна увага концентрується на даній проблемі і визначаються складові її вирішення. За цим способом детальніше враховуються індивідуальні здібності студентів, але сповільнюється темп навчання. Сутність *лінійного способу* полягає у тому, що матеріал кожного наступного змістовного модуля дисципліни є логічним продовженням того, що вивчалось на попередніх тематичних блоках. Обидва способи поширені у викладацькій практиці і знаходять своє відображення залежно від особливостей навчального курсу та стилю викладання.

Робоча навчальна програма дисципліни включає виклад конкретного змісту дисципліни, послідовність її вивчення, організаційні форми навчання, форми і способи поточного і підсумкового контролю, літературні джерела і технічні засоби навчання. Структурні складові робочої навчальної програми дисципліни: тематичний план, завдання для самостійної і індивідуальної роботи, методи поточного і підсумкового контролю, перелік навчально-методичної літератури і технічних засобів навчання. Робочі програми затверджуються спочатку на кафедрі, а потім методичною комісією факультету.

Останнім етапом розробки тематики і змісту курсу

су, що викладається, є складання тематичного плану. **Тематичний план** являє собою тематику лекцій і практичних (семінарських) занять. При цьому в кожній лекції формулюються питання відповідно до кількості годин, відведених на цю тему в робочій програмі. Бажано, щоб одна лекція була розрахована на дві академічні години (1 пара) і складалася з трьох тематичних питань, а семінарське заняття включало на більш п'яти проблемних питань.

Самостійна робота студента при вивченні спецкурсу

З метою організації більш ефективної роботи студентів при вивченні спецкурсу застосовують самостійне опрацювання комплексу джерел і наукових публікацій, виконання завдань різних видів.

Самостійна навчально-пізнавальна робота студента — це різноманітні види індивідуальної і колективної діяльності студентів, які здійснюються ними на навчальних заняттях або в позааудиторний час за завданням викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі [20; с. 148].

Самостійна робота є завершальним етапом розв'язання навчально-пізнавальних завдань, які розглядалися на лекціях, семінарах, практичних і лабораторних заняттях.

Завдання самостійної роботи [1; с. 117]:

— оволодіння професійними знаннями, що становлять основу поглядів і переконань, професійного кругозору й інформаційно-інтелектуального багажу фахівця;

— закріплення умінь і навичок у ході самостійного виконання завдань, що забезпечують відпрацювання оптимальних способів пізнавальної діяльності і професійної техніки студентів;

— розвиток самостійного професійного мислення й способів діяльності за рахунок виконання індивідуальних теоретичних і практичних завдань, що моделюють дії майбутніх фахівців в обстановці професійного вибору й творчого вирішення завдань;

— формування творчого підходу до виконання професійних функцій за допомогою диференціації й індивідуалізації завдань для самостійної роботи з урахуванням професійних інтересів, можливостей, здатностей і професійно-ціннісних орієнтацій студентів;

— поглиблення й закріплення професійно значимих властивостей і якостей особистості в процесі самостійної пізнавальної діяльності, що виступають показниками професіоналізму випускників вищої школи;

— прилучення майбутніх фахівців до творчого використання в практичній, професійній діяльності прогресивних наукових ідей і передового досвіду.

Самостійна робота студента сприяє формуванню самостійності, ініціативності, дисциплінованості, точ-

ності, почуття відповідальності, необхідних майбутньому фахівцю у навчанні і професійній діяльності.

Важливим завданням викладача вищого навчального закладу є правильна організація самостійної роботи, забезпечення умов для її виконання, що передбачає не лише базову, наукову, а й педагогічну його підготовку, вміння активізувати пізнавальні сили студентів у навчальному процесі.

Самостійну роботу необхідно планувати і організовувати у поєднанні з іншими формами навчання. Вирішальним у цьому є ретельний відбір викладачами і кафедрою змісту та обсягу навчального матеріалу для самостійного опрацювання студентами.

Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах передбачено, що самостійна робота студентів має становити не менше 1/3 і не більше 2/3 загального обсягу часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни. Така кількість годин дає змогу розвивати пізнавальну активність, формувати самостійність як рису особистості, здатність до творчого розв'язання завдань, уміння приймати рішення.

Визначаючи місце окремих предметів у самостійній роботі, слід врахувати специфіку предмета, його складність і дидактичну спрямованість. На виконання самостійної роботи в позааудиторний час відводиться 3 — 4 години на день, в тому числі і у вихідні.

Система керівництва індивідуальною самостійною роботою студентів охоплює [20; с. 149]:

— чітке її планування;

— детально продуману організацію;

— безпосереднє або опосередковане керівництво зі сторони викладача;

— систематичний контроль за поетапним і кінцевим результатами самостійної роботи студентів;

— оперативне повідомлення студентів оцінки результатів їх самостійної роботи і внесення відповідних корективів.

Самостійна робота повинна проводитися систематично, а не час від часу. Основними факторами, що стимулюють систематичну самостійну роботу, є [1; с. 120]:

— проведення викладачами, що ведуть лекційний курс і лабораторно-практичні й семінарські заняття, чіткої установки на систематичність і послідовність у роботі, на здійснення зв'язку самостійної роботи з навчальними заняттями;

— розробка системи фронтальних завдань у сполученні з індивідуальними завданнями для самостійної роботи. Сполучення різноманітних завдань (обов'язкові завдання, спрямовані на осмислення, засвоєння необхідного обсягу знань; завдання на формування практичних умінь і навичок; завдання з метою поглиблення, розширення знань і вироблення вміння і навичок самостійної роботи; роботи учбово-

дослідницького характеру, ціль яким розширення знань по конкретній темі й формування вмінь і навичок проведення пошуково-дослідницької діяльності);

— проведення консультацій, що є планованою частиною навчального процесу, протягом усього навчального семестру; консультацій, що переслідують ціль розвитку пізнавальних інтересів студентів, здійснення керівництва їхньою пізнавальною діяльністю, контролю самостійної роботи;

— введення в систему організації навчального процесу колоквиумів і контрольних робіт, які є формою керівництва самостійної роботи, контролю й оцінки її результатів;

— здійснення всіма викладачами однакових вимог до самостійної роботи (це можливо лише в тому випадку, якщо лектор не тільки керує самостійною роботою студентів, але й підтримує постійний контакт із викладачами, що ведуть семінарські й лабораторні заняття) і єдиних критеріїв оцінки її результатів;

— облік індивідуальних особливостей студентів, їхніх можливостей і схильностей при організації самостійної роботи;

— відповідність обсягу самостійної роботи реальному бюджету часу студентів.

Систематичний контроль і оцінка результатів значно підвищують ефективність самостійної роботи в професійному становленні майбутніх фахівців. У практиці накопичені різноманітні форми контролю якості виконання студентами завдань, винесених для самостійного виконання. Серед цих форм у практиці вназшироко використовуються:

— фронтальна й вибіркова перевірка конспектів, завдань; індивідуальна співбесіда; дискусія по темі, винесеної на самостійне вивчення; рецензування й анотування наукових праць; обговорення проблеми на семінарському або лабораторно-практичному занятті; співбесіда по темі, винесеної на самостійне вивчення; колоквиум; контрольні письмові роботи; залік; іспит.

Методика викладання спецкурсу на прикладі теми «Нейтралітет Швейцарії у Другій світовій війні (1939—1945 рр.)»

Спецкурс «Нейтралітет Швейцарії у Другій світовій війні (1939—1945 рр.)» може бути включений до курсу всесвітньої історії у вищій школі. Він створює можливість критично осмислити роль Швейцарії у Другій світовій війні; дозволяє за допомогою аналізу безпосередньої або опосередкованої участі Швейцарії у бойових діях та міжнародних відносинах 1939—1945 рр. поповнити знання про перебіг подій на Європейському театрі війни.

Нами була розроблена програма спецкурсу, розрахована на 18 годин: 12 годин лекційних занять, 4 години практичного заняття та 2 години залікового заняття. Перша частина спецкурсу характеризує

феномену «озброєного нейтралітету» Швейцарії у Другій світовій війні. Ця частина спецкурсу передбачає вивчення таких тем:

1. Історіографія та джерельна база теми «Нейтралітет Швейцарії у Другій світовій війні (1939—1945 рр.)».

2. Історія Швейцарії між двома світовими війнами (1918—1938 рр.).

3. Збройні сили Швейцарії та їх участь у подіях Другої світової війни.

Лекція № 1 присвячена історіографії проблеми. З огляду на те, що дана проблематика майже не висвітлена в українській історіографії, лектор повинен приділити особливу вагу вивченню іноземних монографій та статей. Ця тематика досить широко висвітлена у дослідженнях швейцарських, німецьких і американських авторів та дещо меншою мірою у російських дослідженнях. Надзвичайно важливого значення для досконалого вивчення теми мають матеріали, видані незалежною комісією експертів, очолюваною Жаном Франсуа Берж'є, створеною для розгляду звинувачень Швейцарії у співпраці з фашиською Італією та нациською Німеччиною. Підсумкова доповідь цієї комісії була опублікована у 2002 р. і викликала дуже сильний резонанс серед швейцарського суспільства.

Лекція № 2 висвітлює історичний розвиток Швейцарії між двома світовими війнами. У ній необхідно зробити акцент на ролі Швейцарського нейтралітету у Першій світовій війні (1914—1918 рр.) та трансформації змісту Швейцарського нейтралітету у 30 рр. XX ст. Варто зосередити свою увагу також на проблемі неоднозначного ставлення швейцарського населення до нацизму у 1930—40 рр. Вивчаючи цю тему слід переглянути наступну літературу:

— Barbara Bonhage. Hinschauen und Nachfragen — Die Schweiz und die Zeit des Nationalsozialismus im Licht aktueller Fragen. — Lehrmittelverlag des Kantons Zürich, 2006. — 150 s.

— Marco Zanoli. Zwischen Klassenkampf, Pazifismus und Geistiger Landesverteidigung. Die Sozialdemokratische Partei der Schweiz und die Wehrfrage 1920-1939. — Zürich : Forschungsstelle für Sicherheitspolitik der ETH Zurich, 2003. — 276 s.

— Драгунов Г. П. Швейцария: история и современность. — М., 1978. — 207 с.

— Петров И. А. Очерки истории Швейцарии. — Екатеринбург: Циркон, 2006. — 912 с.

— <http://history-switzerland.geschichte-schweiz.ch>.

Лекція № 3 присвячена вивченню ролі збройних сил Швейцарії у подіях Другої світової війни. При вивченні даної теми необхідно проаналізувати причини та наслідки загальної мобілізації країни 2—4 вересня 1939 рр., факт бойових зіткнень у повітряному просторі у травні—червні 1940 р., концепцію організації оборони головнокомандувача швейцарської армії генерала Анрі Гізана «Національний Редут». З метою організації більш ефективної роботи студентів ми пропонуємо застосувати самостійне опрацювання комплексу таких джерел і наукових публікацій:

— Josef Inauen. Schweizer Schlachtfelder III: Schwaderloh, Luftgefechte 1940. — Eidgenössische Militärbibliothek und Historischer Dienst, Bern 2004. — 35s.

— Dr. Jonathan E. Helmreich. The Diplomacy of Apology: U. S.

Bombings of Switzerland during World War II. // *Aerospace Power Journal*, 2000. — <http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/apj00/sum00/helmreich.html>.

— Georg Hoch. Die Messerschmitt Me 109 in der Schweizer Flugwaffe. — Payerne 1999. — 256 s.

— Hans-Rudolf Maurer. Geheime Kommandoposten der Armeeführung im Zweiten Weltkrieg. Merker im Effingerhof. — Lenzburg, 2001. — 64 s.

— Willi Gautschi. General Henri Guisan: Die schweizerische Armeeführung im Zweiten Weltkrieg. 4. Auflage. — Verlag NZZ, Zurich 2001 — 912 s.

Друга частина спецкурсу присвячена аналізу впливу «озброєного нейтралітету» на економічну та соціальну політику Швейцарії у 1939—1945 рр. Нами пропонується наступна тематика лекційних та практичних занять:

1. Особливості економічного розвитку Швейцарії у 1939 — 1945 рр.

2. Торговельна співпраця Швейцарії з представниками воюючих сторін.

3. Політика Швейцарії стосовно біженців — представників цивільного населення та інтернованих військовослужбовців у 1939 — 1945 рр.

Лекція № 4 розрахована на ознайомлення студентів з особливостями економічного розвитку Швейцарії в роки Другої світової війни. Для формування цілісного уявлення про економічний розвиток Швейцарії, яка повністю залежала від експорту продукції машнобудування, годинників, хімічної продукції, фармацевтики, що значно скоротилися з початком війни, та доходів від туризму, які повністю припинилися, необхідно зробити акцент на заходах уряду по збільшенню вироблення сільськогосподарської продукції шляхом застосування екстенсивних методів та існуванням карткової системи на продукти харчування та товари першої необхідності у 1939 — 1948 рр. Для більш повного ознайомлення студентів з проблемою пропонується така наукова література:

— Сабельников Л. В. Швейцария. Экономика и внешняя торговля. — М. Внешторгиздат, 1962. — 183 с.

— Экономика Швейцарии в период Второй мировой войны. // http://www.swissworld.org/ru/istorija/xx_vek/ehkonomika_v_period_voiny/

— <http://history-switzerland.geschichte-schweiz.ch/>

Лекція №5 має зосереджуватись на організації торговельної співпраці Швейцарії з країнами, які були втягнуті до Другої світової війни. Під час лекції варто наголосити на значенні швейцарсько — німецького договору від серпня 1940 р., за яким Швейцарія надавала режим найбільшого сприяння для транзиту німецьких вантажів через свою територію та зобов'язувалась продавати Німеччині золото, дорогоцінні кредити та надавала грошові кредити. Також слід пояснити причини, за якими у 1944 р. було заборонено транзит німецьких та італійських вантажів по території Швейцарії. Для додаткового опрацювання теми пропонуємо використати таку літературу:

— Walther Hofer, Herbert R. Rejnbohin. Hitler, der Westen und die Schweiz: 1936-1945. — Verlag Neue Zürcher Zeitung, Zurich, 2002. — 686 s.

— Werner Rings. Raubgold aus Deutschland. Die Golddrehscheibe Schweiz im 2. Weltkrieg — 1985. — 232 s.

— Martin Meier. Weltkrieg, Zweiter. // <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D8927.php> — 16. 08. 2012

— <http://history-switzerland.geschichte-schweiz.ch/>

Лекція № 6 має за мету розглянути соціальну політику Швейцарії стосовно біженців — представників цивільного населення та інтернованих військовослужбовців у 1939 — 1945 рр. В лекції мають бути також висвітлені причини, які спонукали уряд Швейцарії принести 8 березня 1995 р. офіційні вибачення за практику ненадання статусу біженців особам із Німеччини, які мали у своїх паспортах штамп «J», що свідчило про приналежність до єврейської національності, про що їх зобов'язувала спеціальна угода з нацистами від 1938 р. У нагоді студентам стануть матеріали роботи комісії експертів істориків на чолі з Жаном Франсуа Берж'є та наступна література:

— Драгунов Г. П. Советские военнопленные, интернированные в Швейцарии // *Вопросы истории*. 1995. № 2. — с. 125-131.

— Лейла Бабаева. Приоткрыта завеса над историей Швейцарии времен Второй мировой войны. // <http://www.nashgazeta.ch/news/12906>. — 30. 01. 2012.

— Thomas Maissen: Verweigte Erinnerung: nachrichtenlose Vermogen und die Schweizer Weltkriegsdebatte 1989-2004. — Verlag Neue Zürcher Zeitung, Zurich 2005. — 729 s.

— David Marks. The train. Were Jews transported through Switzerland to Nazi death camps? // <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/nazis/train>.

Програма спецкурсу передбачає також проведення двох практичних занять з наступних тем:

1. Феномен «озброєного нейтралітету» Швейцарії: витоки та реалізація.

2. Проблема нейтрального статусу Швейцарії та її соціально-економічна політика у 1939 — 1945 рр.

Практичне заняття №1 присвячено міжнародному статусу Швейцарії у Другій світовій війні. На цьому занятті варто приділити увагу пошуку відповідь на запитання чому Швейцарія обрала саме «озброєний нейтралітет» основою свого зовнішньополітичного курсу починаючи з 1930-х рр. XX ст. Ми пропонуємо наступні питання для підготовки студентів до семінарського заняття:

1. Ставлення швейцарського суспільства до появи і розвитку фашизму і націонал-соціалізму в Італії та Німеччині: пронацистські організації «Швейцарське вітчизняне об'єднання» і «Федеральний собор» та антинацистський рух «Духовна оборона».

2. Плани іноземних сторін стосовно Швейцарії у Другій світовій війні.

3. Мобілізація збройних сил Швейцарії та бойові зіткнення у 1939—1940 рр.

Практичне заняття №2 ми пропонуємо провести у формі дискусії. Студенти поділяються на дві групи, кожна з яких, вивчаючи соціальну та економічну політику Швейцарії у Другій світовій війні, повинна довести або спростувати факти порушення Швейцарією її нейтрального статусу. Обидві групи попередньо готують підсумкову доповідь та презентують її, після чого відбувається обговорення.

Методика викладання спецкурсу на прикладі теми «Транспортна жандармерія в українських губерніях Російської імперії»

Спецкурс «Транспортна жандармерія в українських губерніях Російської імперії» може бути включений до курсу Історія України у вищій школі. Він створює можливість для більш повного вивчення історії становлення та діяльності органів внутрішніх справ в Україні, дозволяє поповнити знання про економічні, революційні, суспільно-політичні події XIX ст.

Нами була розроблена програма спецкурсу розрахована на 18 годин: 12 годин лекційних занять, 4 години практичного заняття та 2 години залікового заняття. **Перша частина** спецкурсу присвячена історії становлення та діяльності транспортної жандармерії, як окремого воєнізованого підрозділу. З цієї метою нами пропонується наступна тематика лекційних та практичних занять:

1. Історіографія та джерельна база теми: «Транспортна жандармерія в українських губерніях у Російській імперії».

2. Становлення транспортної жандармерії.

Лекція № 1 присвячена історіографії проблеми.

З огляду на те, що дана проблематика не досить широко висвітлена в українській історіографії, лектор повинен приділити увагу джерелам, що були видані у період з 1861 по 1917 рр. і містять нормативно-правові документи. Серед них особливої уваги заслуговують такі: «Попов, А. Руководство для чинов корпуса жандармов при производстве дознаний. СПб., 1893», «Волков, Н. Г. Законы о полиции. М., 1910», «Полное собрание законов Российской империи», «Тимофеев Л. Общие обязанности жандармской железнодорожной полиции (справочная книга для чинов жандармских полицейских управлений железных дорог). С. -Пб. 1908».

Підводячи підсумок лекції, слід зазначити перспективи розробки в майбутньому тем, що стосуються діяльності жандармських воєнізованих підрозділів.

Лекція № 2 висвітлює історію становлення транспортної жандармерії в Російській імперії. У ній необхідно розглянути основні передумови становлення транспортної жандармерії як окремого воєнізованого поліцейського підрозділу. Вивчаючи цю тему, слід переглянути наступну літературу: «Колодий, М. А. История транспортной милиции: Царицын — Сталинград — Волгоград. Волгоградское линейное управление внутренних дел на транспорте Приволжского управления внутренних дел на транспорте МВД РФ. Волгоград, 2007»; «Ерошкин Н. Очерки истории государственных учреждений дореволюционной России. М. 1960»; «Волков С. Русский офицерский корпус. М., 1993»; «Колодкин Л., Костылев А. Прохождение службы чинами полиции и жандармерии Российской Империи в конце XIX — начале XX веков. Академия МВД России, М. 1996»; «Министерство внутренних дел (1802-1902) под редакцией С. А. Адриана. — С. -Петербург»; «Шелкоглас В. Полицейская реформа в России в 60-х годах XIX века. Минск, 1981».

Лекція №3 присвячена вивченню діяльності транспортної жандармерії в період доби Великих Олександрівських реформ (1860—1870-і рр.). При вивченні даної теми необхідно розглянути історію діяльності ЖПУЗ в українських губерніях. З метою організації більш ефективної роботи студентів ми пропонуємо опрацювати такі джерела та літературу: «Тарасов, И. По-

лиция в эпоху реформ. СПб. 1885»; «Попов, А. А. Руководство для чинов корпуса жандармов при производстве дознаний. СПб., 1893».

Друга частина спецкурсу присвячується безпосередній діяльності ЖПУЗ в українських губерніях. Варто зосередити увагу також і на факті збільшення кількості жандармських поліцейських управлінь залізниць. Нами пропонується наступна тематика лекційних та практичних занять:

1. Створення ЖПУЗ у містах українських губерній

2. Правоохоронна діяльність ЖПУЗ в українських губерніях у системі органів внутрішніх справ Російської імперії.

Лекція №4 розрахована на ознайомлення студентів з діяльністю ЖПУЗ на залізницях українських губерній. Для більшої конкретизації розглядається діяльність таких ЖПУЗ, як Київське, Одеське, Харківське. Для формування цілісного уявлення про діяльність ЖПУЗ студентам слід звернути увагу на особливості напрямів їх роботи. Для більш повного ознайомлення студентів з проблемою пропонується робота з архівними матеріалами:

— Центральный державный исторический архив Украины Ф. 278, Оп 1

— Центральный державный исторический архив Украины Ф. 309, Оп 1

— Центральный державный исторический архив Украины Ф. 341, Оп 1.

Лекція №5 має зосереджуватись на організації та діяльності жандармських поліцейських відділень (ЖПВ) на території України. Під час лекції варто наголосити на причинах утворення подібних відділень та успішних результатах їх діяльності. Також слід звернути увагу на особливості їх створення та діяльності. Для додаткового опрацювання теми пропонуємо використати матеріали архівів:

— Центральный державный исторический архив Украины Ф. 285, Оп 1

— Центральный державный исторический архив Украины Ф. 281, Оп 1

— Центральный державный исторический архив Украины Ф. 276, Оп 1

Лекція № 6 має за мету розглянути безпосередню співпрацю ЖПУЗ з іншими органами міністерства внутрішніх справ. В лекції має бути висвітлена та доведена думка про злагоджену роботу усіх органів міністерства внутрішніх справ Російської імперії. У нагоді студентам стануть матеріали дорадянських, радянських та сучасних дослідників органів системи внутрішніх справ Російської імперії.

Програма спецкурсу передбачає також проведення двох практичних занять з наступних тем:

1. Поява та діяльність ЖПУЗ в українських губерніях.

2. Діяльність ЖПУЗ на тлі діяльності терористичних організацій в Російській імперії.

Практичне заняття №1 присвячено виникненню та діяльності ЖПУЗ в українських губерніях. На цьому занятті варто узагальнити знання про Корпус жандармів, історію становлення транспортної жандармерії визначити основні напрями її діяльності. Готуючись до практичного заняття студентам пропонується заповнити таблицю «**Основні напрями діяльності ЖПУЗ**».

Основні ЖПУЗ в українських губерніях	Напрями діяльності ЖПУЗ	
	Громадсько — політичне життя	Правоохоронна діяльність
Київське Одеське Кременчугське Полтавське Конотопське		

Практичне заняття №2 ми пропонуємо провести у формі круглого столу. Студенти працюючи у підгрупах отримують завдання: вивчити діяльність одного з жандармських поліцейних управлінь залізниць в українських губерніях, а саме Київського ЖПУЗ на зламі XIX—XX ст. За підсумками досліджень кожна підгрупа має підготувати підсумкову доповідь та презентувати її під час круглого столу.

Методика викладання спецкурсу на прикладі теми «Гейдар Алієв і системаформування нової державності в Азербайджані(1993 — 2003 рр.)»

Спецкурс «Гейдар Алієв і система формування нової державності в Азербайджані (1993 — 2003 рр.)» може бути включений до курсу всесвітньої історії у вищій школі. Він створює можливість для більш повного вивчення історії Азербайджану, як однієї з країн пострадянського простору Південного Кавказу, яка на сьогодні має розвинену економіку, багаті поклади природних ресурсів, відіграє вагомий роль як в регіоні, так і на міжнародній арені; поповнити знання комплексно вивчаючи особливості політичного курсу Г. А. Алієва, який сприяв виведенню з кризи, розквіту та піднесенню сучасного Азербайджану.

Нами була розроблена програма спецкурсу розрахована на 16 годин: 10 годин лекційних занять, 4 години практичного заняття та 2 години залікового заняття.

Перша частина спецкурсу присвячена дослідженню та аналізу внутрішньої політики президента Азербайджану Г. А. Алієва. Програма спецкурсу передбачає вивчення таких тем:

1. Історіографія та джерельна база теми: «Гейдар Алієв і системаформування нової державності в Азербайджані(1993 — 2003 рр.)»
2. Прихід до влади Г. А. Алієва та ліквідація опозиції Азербайджану.
3. Реформування країни за президентства Гейдара Алієва.

Лекція № 1 присвячена історіографії проблеми. Тема дослідження перебуває на початковому етапі, оскільки об'єктивних праць, які б характеризували

діяльність Гейдара Алієва та його вплив на систему формування нової держави в Азербайджані дуже мало. Лектор акцентує увагу студентів на тому, що в більшості праць азербайджанських істориків провідну роль відіграє суб'єктивний фактор, який підносить особистість президента до рівня національного героя країни, а також на тому, що більшість робіт, присвячених Гейдару Алієву, носять бібліографічний, публіцистичний, популярний характер і в основному відображають хроніку його життя та діяльності. З огляду на те, що дана проблематика не досить широко висвітлена в українській історіографії, лектор повинен приділити увагу аналізу праць таких дослідників як: Раміз Мехтієв «Политическое будущее Азербайджана за активными сторонниками и последователями Гейдара Алиева», Фатъма Абдуллазаде «Гейдар Алиев. Политический портрет», Алі Гасанов «Внешняя политика Азербайджана: Европейские страны и США (1991 — 1996)», Діляра Сеїдзаде «Гейдар Алієв. Штрихи до політичного портрета», Іради Гусейнової «Гейдар Алиев — от политического руководителя к общенациональному лидеру».

Підводячи підсумок лекції, слід зазначити перспективи розробки в майбутньому тем, що стосуються історії країн Південного Кавказу загалом, і Азербайджану зокрема.

Лекція № 2 висвітлює події приходу до влади Г. А. Алієва та ліквідацію опозиції Азербайджану. У ній необхідно розглянути біографічні відомості про Г. Алієва, які сприяли формуванню його світогляду, життєвої та політичної позиції. Варто зосередити увагу на таких основних подіях як: причини виходу, Гейдар Алієв з лав КПРС; складність політичної ситуації в Азербайджані внаслідок не виваженої політики президента А. Муталлібова, А. Ельчібея та сепаратистських проявів; обрання у 1993 році Г. Алієва президентом країни та заходи, що були проведені ним задля збереження та відновлення державності.

Вивчаючи цю тему слід переглянути наступну літературу:

— Абдуллазаде Фатъма: Гейдар Алиев. Политический портрет: международная конференция «Азербайджан — Украина», 15 апреля 2003. — Киев, 2003. — 19 с.

— Адрианов В., Мираламов Г. Гейдар Алиев. — М.: Молодая гвардия, 2005. — 394 [6] с: или (Жизнь замечательных людей: Сер. биогр.; Вып. 932)

— Гусейнова Ирада. Гейдар Алиев — от политического руководителя к общенациональному лидеру. Баку, «Тахсил», 2005. — 544 с.

— Гусейнова Ирада. Гейдар Алиев защити Азербайджанскую государственность // «Губернатор». — Киев, 2003. — № 18. — 118—119 с.

— Сеїдзаде Діляра. Гейдар Алієв. Штрихи до політичного портрета. — Київ, 1996. — 31 с.

Лекція №3 присвячена вивченню реформування країни за президентства Гейдара Алієва. При вивченні даної теми необхідно розглянути заходи реформування країни, які покращили правову, економічну та соціальну сферу, сприяли розвитку підприємництва, сільського господарства, грошово-фінансової сфери, підвищили рівень життя населення, зменшили безробіття, сприяли залученню іноземного капі-

талу в розвиток національної економіки. Це такі зміни, як: прийняття 12 червня 1995 року першої Конституції Азербайджану; Закон про приватизацію державної власності; Закон «Про земельну реформу»; ряд указів щодо відновлення та розвитку фінансово-банківської системи; указ «Про заходи щодо зміцнення соціального захисту населення та стабілізації фінансового становища економіки»; підписання контрактів з провідними нафтовими компаніями світу на розробку нафтових родовищ Каспію, реалізація «Контракту століття», який наочно продемонстрував успіхи нової нафтової стратегії. З метою організації більш ефективної роботи студентів ми пропонуємо застосувати самостійне опрацювання комплексу таких наукових публікацій:

— Абдуллазаде Фатъма. Гейдар Алиев. Политический портрет: международная конференция «Азербайджан — Украина», 15 апреля 2003. -Киев, 2003. — 19 с.

— Гусейнова Ирада. Гейдар Алиев — от политического руководителя к общенациональному лидеру. Баку, «Тахсил», 2005. -544 с.

— Гасымлы Азер Агагасим. Становление политического режима в современном Азербайджане: автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата политических наук: спец. 23. 00. 02 «Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии»/Азер Агагасим Гасымлы. - Москва, 2009. — 26 с.

— Гулиев М. Е. Экономические связи Азербайджана с Российской Федерацией и проблемы их развития: дис. на соискание ученой степени кандидата экономических наук: спец. 08. 00. 14 «Мировая экономика» / М. Е. Гулиев. -Москва, 2002. — 152 с.

— Зенькович Н. Гейдар Алиев. -М. :Яуза, Эксмо, 2007. — 608 с.

Друга частина спецкурсу присвячується вивченню векторів зовнішньої політики Азербайджану за президентства Гейдара Алієва. Нами пропонується наступна тематика лекційних та практичних занять:

1. Спроба врегулювання Карабахської проблеми.

2. Стратегічне партнерство Азербайджану в Південно Кавказькому регіоні, Російською Федерацією, США, Туреччиною та європейськими країнами.

Лекція №4 має зосереджуватись на спробах, що були здійсненні Г. А. Алієвим для врегулювання Карабахського конфлікту. Для формування цілісного уявлення про дану проблему викладач пояснює витоки етнополітичного конфлікту між азербайджанцями і вірменами, який має давні історичні й культурні коріння та набув нової гостроти в роки радянської «перебудови» (1987—1988), а в 1991—1994 роках призвів до масштабних військових дій за контроль над Нагірним Карабахом і деякими прилеглими територіями. Лектор акцентує увагу на тому, що після приходу до влади Г. Алієва конфлікт вирішувався мирним шляхом, через застосування дій міжнародних організацій, зокрема ОБСЄ, була вперше прийнята чітка резолюція, що конкретно визначала політико-правові рамки врегулювання даного конфлікту. Для більш повного ознайомлення студентів з проблемою пропонується така наукова література:

— Гусейнова Ирада. Кавказ на пороге XXI века. Особая роль Г. Алиева в обеспечении мира в регионе// «Возраждение-XXI века» . — Баку, 1998. — № 10. — 214—217.

— Гусейнова Ирада. Гейдар Алиев — от политического руководи-

теля к общенациональному лидеру. Баку, «Тахсил», 2005. — 544 с.

— Жирохов М. А. Карабах: земля роздора. -К: Изд. дом «Румб», 2009. — 264 с.

— Мамедов А. С. Международные конфликты. Баку, «Образование», 2002. — 208 с.

— Юносав А. Азербайджан в начале 21 века: конфликты и потенциальные угрозы. Баку, 2007. — 14 с.

Лекція №5 має за мету розглянути стратегічне партнерство Азербайджану в Південно-Кавказькому регіоні, з Російською Федерацією, США, Туреччиною та європейськими країнами. В лекції має бути висвітлена та доведена думка про те, що основні контури зовнішньої політики Азербайджану окреслилися у процесі становлення національної незалежності, що був надто непростим порівняно з більшістю країн СНД, адже у геополітичному сенсі Азербайджан є унікальним коридором до каспійської нафти та газу, а також надає силам коаліції, які очолюють США, доступ до Близького Сходу та Центральної Азії. Варто наголосити, що за доби президента Г. Алієва (1993—2003) проводилася політика співробітництва в рамках СНД при розбудові відносин з країнами Заходу та Туреччиною, робилися спроби активізувати відносини з Росією, заохотивши її до активнішого розв'язання проблеми Нагірного Карабаху. Задля цього Г. Алієв брав активну участь у роботі створеної в червні 2000 р. «Кавказької четвірки» — регулярного зібрання лідерів трьох держав Закавказзя та Росії, що відбувається напередодні самітів СНД для обговорення й вирішення болючих проблем регіону. Для додаткового опрацювання теми пропонуємо використати таку літературу:

— Гаджиев А. Н. Россия и Азербайджан: Богом избранное родство: сб. статей. Баку: Гамун, 2007.

— Гасанов А. М. Внешняя политика Азербайджана: Европейские страны и США (1991 — 1996). Баку, Азернешр, 1998. — 315 с.

— Гулузаде В. Горизонты будущего (рассуждения, беседы, комментарии о внешней политике Азербайджанской Республики). Баку, 1999. — 286 с.

— Гусейнова Ирада. Гейдар Алиев — от политического руководителя к общенациональному лидеру. Баку, «Тахсил», 2005. — 544 с.

— Самедов Ариф Вассиф. Азербайджан в современной системе международных отношений (1993-2003 гг.), 2004. — 315 с.

Програма спецкурсу передбачає також проведення двох практичних занять з наступних тем:

1. Реформування Азербайджану за роки президентства Г. А. Алієва (1993—2003 рр.)

2. Карабахський конфлікт: причини, розвиток та шляхи вирішення.

Практичне заняття №1 присвячено внутрішній політиці Гейдара Алієва, зокрема реформуванню Азербайджану за роки його президентства. На цьому занятті варто узагальнити знання про заходи реформування країни, які покращили правову, економічну та соціальну сферу та визначити основні результати даних заходів. Готуючись до практичного заняття, студентам пропонується заповнити таблицю «Основні заходи реформування Азербайджану за правління президента Г. Алієва (1993—2003 рр.)».

Основні заходи реформування Азербайджану за правління президента Гейдара Алієва (1993-2003 рр.)

Сфера реформування	Заходи, що були здійснені	Причини, що сприяли змінам	Методи, якими впроваджувалися реформи	Наслідки
Економічна Соціальна Правова				

Практичне заняття №2 ми пропонуємо провести у формі круглого столу «Карабахський конфлікт: причини, розвиток та шляхи вирішення». Студенти працюють у 4 підгрупах, що представляють такі сторони, як: Азербайджан, Вірменія, Карабах, міжнародні організації; вони отримують завдання: проаналізувати причини конфлікту, дослідити перебіг подій протистояння з точки зору тієї сторони яку вони представляють. За підсумками заняття кожна підгрупа має підготувати своє бачення вирішення даної проблеми і презентувати її під час круглого столу.

Контроль та оцінювання знань за результатами спецкурсу проводиться у формі заліку, який має складатись з відповідей на теоретичні запитання, а також за результатами виконання практичної роботи.

Список використаної літератури

1. Алексюк А. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання. — К.: ІСДО, 1998. — 220 с.
2. Алексюк А. Спеціалізація, зміст, планування та організація навчання у сучасній вищій школі. // Педагогіка вищої школи. Історія. Теорія. — К.: Либідь, 1998. — с. 398 — 415.
3. Архангельский С. И. Лекции по научной организации учебно-

го процесса в высшей школе. — М., 1976. — 200 с.

4. Булах І. Є., Пашенко В. В., Чалий О. В. Цільовий підхід до розробки навчальної програми та етапи його реалізації. // Педагогіка і психологія. №4, 1997. — с. 185 — 192.
5. Василевский С. М. Лекционное преподавание в высшей школе. — Горький, 1969. — с. 156 — 167.
6. Вовк Л., Падалка О., Семернікова Р. Основи педагогіки вищої школи. Навчально-методичний комплекс для аспірантів і магістрів. — К.: НПУ імені М. П., Драгоманова. 2005. — 59 с.
7. Гончар А. Д., Рященко Д. С. Методика подготовки и чтения лекций. — К., 1988.
8. Домнін Ф. А. Поточний контроль як метод активізації викладацької діяльності. // Проблеми вищої школи. — 1994. — Вип. 80. — с. 60 — 65.
9. Зварич І. Засади педагогічного контролю й оцінювання знань студентів. // Рідна школа. № 10. — 2002. — с. 19 — 21.
10. Леонтьев А. А. Лекция как общение. — М.: Знание, 1974. — 37с.
11. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі. — К. — 2007. — 211 с.
12. Низамов. Р. А. Дидактические основы активизации учебной деятельности студентов. — Казань, 1975. — 301 с.
13. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: М54 Навч. іосіб. / С. У. Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко та ін.; За ред. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника. — К.: Вища шк., 2003. — 323 с.
14. Мещерякова М. А. Методика преподавания специальных дисциплин. — М., — 2006.
15. Никандров Н. Д. Что такое хороший лектор? // Вестник высшей школы. № 2 — 1975. — с. 53 — 58.
16. Попков В. А., Коржув А. В. Дидактика высшей школы. — М.: Академия, 2001. — 136 с.
17. Рейнгард И. А. Формы и методы преподавания в высшей школе. — Днепропетровск, 1973. — 215 с.
18. Серлин Э. М. Структура и логика вузовской лекции: методические рекомендации. — Ульяновск, 1977. — 81 с.
19. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. — К., 2000. — 210 с.
20. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: Навч. Посібник. — К.: «Академвидав», 2006 — 352 с.
21. Фокин Ю. Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество. — М.: Академия, 2002. — 224 с.
22. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе. Учебное пособие для вузов. — М.: ЮНИТИ — ДАНА, 2002. — 560 с.

С.Б.ХАМУЛЯК,

Львівський Регіональний Центр Оцінювання Якості Освіти

ІСТОРИЧНІ ПЕРСОНАЛІЇ У ПРОГРАМІ ЗНО

Інтерес до соціальної ролі та долі окремих осіб — творців історичного процесу простежується з давніх часів. Найвищої досконалості біографічний жанр набув за ранньоімперських часів, а його вершиною вважають твори Плутарха, грека з Беотії, верховного жерця храму Аполона в Дельфах, автора близько 250 праць філософсько-етичного змісту. Серед них — «Паралельні життєписи», скомпонована із 46 біографій видатних греків і римлян. Плутарх переслідує відверто далеку від політики мету — контрастно подати взірці доброго і поганого, гідного наслідування чи, навпаки, вартого огиди. [Наталя Яковенко. Вступ до історії. Критика. Київ, 2007, ст. 55]. Автор «Паралельних життєписів» аж до XIX ст. перетворюється на справжнього вихователя.

В першій половині XIX ст. англійський філософ історії Томас Карлайл обстоює тезу про те, що історичний процес — це не сукупність «абстракцій, діаграм і теорем», а наслідок дії «безмежного числа біографій» реальних людей. На думку Карлайла, головна мета історика змусити Великих Людей перестерігати й надихати тих, хто живе сьогодні, адже ці люди «хоч пішли, але досі тут, хоч і померли, але все ще промовляють». Цю думку висловлював І. Франко у 1897 р.: «життєпис великих людей... дає змогу увійти в таємниці духу їхньої доби, бо саме в них цей дух міститься, в них він немов відтворюється і знаходить своє найвиразніше втілення» [там само]. Нині, після тривалої доби знеособлення історії, в умовах формування розвинутих інституцій громадянського суспільства та правової держави є цілком